

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА НОГИРОНЛИГИ BOR BO'LGAN BOLALARNI O'QITISHNING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY USULLARNI JORIY QILISH YO'LLARI

Nuritdinova Xurshida Nuridinovna

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi

hurshidanuritdinova614@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda nogironligi bor bo'lgan bolalarni o'qitishning samaradorligini oshirishda zamonaviy usullarni joriy qilish yo'llari haqida so'z yuritiladi. Nogironligi bor bo'lgan bolalar bilan shug'ullanishning turli usullari, mashg'ulotlar, hamkorlik ishlari haqidagi ma'lumotlar tahlili keltiriladi. Bu maqola orqali imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida joriy qilinishi kerak bo'lgan zamonaviy usullarni va ularni kelgusida rivojlantirish uchun qanday metodlarni o'zlashtirishi lozimligi haqida ham bir qancha yo'llanmalar keltirilgan. Bu maqola orqali O'zbekistonda qilinayotgan ishlar, yangi metodlar va texnologiyalar o'rganib chiqilgan. Maqolada hamkorlik jarayoni haqida ham alohida to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, hozirgi kunda nogironligi bor bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari uchun qilinayotgan ishlar, inklyuziv ta'lim va bu ta'lim to'g'risidagi qabul qilingan qonun va bu borada bugungi kundagi muammo va kamchiliklar xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Nogironlik, nogironligi bo'lgan bolalar, inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, xulq-atvor, maktabgacha talim tashkiloti, ota-ona hamkorligi, pedagogik texnologiyalar, maxsus ta'lim, dars, pedagog, samaradorlik, ta'lim va tarbiya.

Annotation: This article will talk about ways to introduce modern methods in improving the effectiveness of teaching children with disabilities in preschool education. An analysis of data on various methods of dealing with children with disabilities, training, collaborative work is presented. This article also provides a number of referrals about the modern methods that should be introduced in preschool educational organizations when working with children with disabilities and what methods should be mastered for their further development. This article explores the work, new methods and technologies being done in Uzbekistan. The article also talks about the cooperation process. Also, the work currently being done for the education

of children with disabilities, inclusive education and this is the adopted law on education, and in this regard, the problems and shortcomings of today are mentioned.

Keywords: Disability, children with disabilities, inclusive education, children with disabilities, behavior, preschool educational organization, Parent cooperation, pedagogical technologies, special education, lesson, educator, efficiency, education and upbringing.

KIRISH

Yangi O‘zbekistonda o‘sib kelayotgan yosh avlodni sog‘lom va har tomonlama etuk qilib voyaga etkazish, ta‘lim-tarbiya jarayoniga samarali shakl va usullarni joriy etish hamda innovatsion g‘oyalarni targ‘ib etishga qaratilgan maktabgacha ta‘limning samarali tizimini tashkil etish muhim vazifalarimizdan biridir. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta‘lim bilan qamrovini ta‘minlash, tashkilotlarni o‘quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to‘ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarni jalb qilish, ta‘lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalalarini hal etish zarurligini ko‘rsatmoqda.

Bugungi kunda insonlar turli tezlikda hamda o‘zlariga mos keladigan usullar bilan bilim olishadi. Ayrim bolalar va kattalar sekinroq o‘rganishadi hamda ba‘zi sohalarni o‘rganishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bunday o‘quvchilarga muvaffaqiyatga erishishlari uchun qo‘shimcha yordam berish kerak, bola agar o‘zining aksariyat tengdoshlari o‘rgangan narsani bilmasa, o‘zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelsa, qo‘shimcha ta‘limga ehtiyoj sezadi.

Hozirgi kunda ko‘plab davlatlar qatori O‘zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalarning ta‘lim va tarbiya olishlari, tibbiy muolajalar olib borishlari uchun imkoniyatlar yaratib kelinmoqda va bunday insonlar va bolalarning haq-huquqlari qonun hujjatlari bilan mustahkamlab qo‘yilgan va himoya qilinmoqda. . BMT ning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyaning xalqaro standartlari, shuningdek, “nogiron” so‘zi o‘rniga “nogironligi bo‘lgan shaxs” atamasidan foydalanishni nazarda tutuvchi “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risida” gi Qonun yurtimizda yuqoridagi toifaga mansub shaxslarning huquq va manfaatlarini ifodalashga xizmat qiladi¹.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida nogironligi bor bo‘lgan bolalarning bo‘sh vaqtlarini to‘g‘ri tashkil etishning ijtimoiy-pedagogik, psixologik xususiyatlarini,

¹ Bahrieva N.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. Zamonaviy ta‘lim / Sovremennoe obrazovanie. 2020

o'ziga xos imkoniyatlarini chuqurroq o'rganish, ushbu yo'nalish bilan bog'liq muammolarni aniqlash, inklyuziv ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish hamda ularning samaradorlik jihatlarini asoslab berish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, alohida e'tiborga, yordamga muhtoj bolalarning atrofdagilar bilan muloqotda bo'lishi, ijtimoiy muhit talablariga javob bera oladigan bo'lib ulg'ayishi, o'z kundalik-maishiy ehtiyojini qondira olish ko'nikmalarini egallashi, hayotga moslashib, ta'lim muassasalarida sog'lom tengdoshlari bilan teng sharoitlarda o'qiy olishi, ular bilan o'zaro do'stona munosabatga kirishishi, darslarni o'z vaqtida o'zlashtirishi, topshiriqlarga mas'uliyat bilan yondashishi uchun qulayliklar yaratadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish o'z-o'zidan pedagoglar va tarbiyachilar faoliyatiga qo'yiladigan talabning ortishini, ularning funksional majburiyatlarini ko'payishini va professional malakalarini kengayishi ehtiyojini keltirib chiqaradi. An'anaviy bilim va malakalarning o'zigina bu ta'lim turida etarli emas. Alohida yordamga muhtoj bolalar bilan ishlash pedagog va tarbiyachilardan maxsus professional kompetensiya ya'ni inklyuziv kompetentlikni talab qiladi.

Inklyuziv ta'limda nogiron bolalarni o'qitish va tarbiyalash muammolari haqida qisqacha tahlil olib borildi. Kijanovskaya L.M. "Психологическая коррекция в условиях инклюзивного образования. Пособие для психологов и педагогов" nomli kitobi mantiqiy tahlil sifatida olindi.

Pedagog va tarbiyachilarning kasbiy kompetentligi muammosi ko'pgina tadqiqotlar predmetiga aylangan. Masalan Rossiyalik olim N.V.Kuzminaning tadqiqotlarida pedagogning kasbiy kompetentligi komponentlari metodik kompetentlik, pedagogik-psixologik kompetentlik va autopsixologik kompetentlik va ijtimoiy kompetentlikdan iborat deb sanab o'tilgan. Olimaning samaradorligi yuqori va samaradorligi sust bo'lgan pedagog haqida bildirgan mulohazalari diqqatga sazovor. Ushbu farq eng avvalo ta'lim oluvchilarning berilgan materialni o'zlashtirish jarayonidagi o'ziga hosliklarini hisobga olishi, ular faoliyatidagi individual farqlarni ko'ra olish qobiliyatida seziladi deya keltirib o'tgan².

A.K.Markovaning ta'kidlashicha kompetentli pedagog o'z kasbiy faoliyatini yuqori darajada yo'lga qo'ygan, samarali pedagogik muloqotga kirisha oladigan, ta'lim va tarbiya jarayonida yuqori samaradorlikni namoyon qilib, shaxs va

² Кузьмина О. С. Особенности организации подготовки педагогов к работе в условиях инклюзивного образования // В мире научных открытий. – Красноярск: Научноинновационный центр (Проблемы науки и образования). – 2013. – № 11.8. – С. 337- 344.

professional sifatida shakllanuvchi mutaxassisdir. A.K.Markova pedagoglar kompetensiyasining bir necha turlarini ajratib ko'rsatdi: shaxsiy, ijtimoiy, individual, maxsus. Olimning fikriga ko'ra o'qituvchining kasbiy kompetentligi kasbiy pedagogik pozitsiya, kasbiy bilim va ko'nikmalar, shaxsiy hususiyatlar kabilarni o'z ichiga qamrab oladi³.

Shuni ta'kidlash lozimki, inklyuziv kompetentlikni shakllantirish uchun pedagog quyidagi muhim sifatlarga ega bo'lishi lozim: empatiya, refleksiya, mobillik va moslashuvchanlik, hamkorlik qobiliyati, ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga nisbatan senzitivlik, muloqotchanlik, o'zo'zini boshqara olish ko'nikmasi va boshqalar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Maqolani shakllantirish jarayonida kuzatish va tanlab olish, ilmiy-nazariy, empirik kuzatuv usullardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalarining ishonchligi tadqiqotda qo'llanilgan xorijiy va milliy statistik rasmiy manbalardan foydalanilgani bilan izohlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Nogironligi bor bo'lgan bolalarni o'qitishning ko'plab usullari mavjud. Jamiyatimizning katta qismi haligacha nogironligi bor bo'lgan bolalarning qobiliyati va salohiyatidan bexabar. Bugungi kunda dunyodagi ko'plab bolalar disleksiya, disgrafiya, diskalkuliya, dispraksiya, ko'rish qobiliyatining buzilishi, eshitish jarayonining buzilishi va DEHB (diqqat etishmasligi giperaktivligi buzilishi) bilan og'riydilar⁴.

Nogironligi bor bo'lgan bolalar tengdoshlaridan farqli o'laroq, ko'pincha ma'lumotni qayta ishlash va tushunish qobiliyatidan orqada qoladilar. Ular tinglash, yozish, fikrlash, gapirish, so'zlarni yozish yoki matematik hisob-kitoblarni amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. maktabgacha ta'limda nogironligi bor bo'lgan bolalarni o'qitishda tarbiyachilar zamonaviy o'qitish metodlarini o'rganishi va alohida nogironligi bor bo'lgan bolalarni o'qitishda yordam beradigan usullarni topishi kerak.

³ Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Издательство: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.

⁴ F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur 2019.

Nogironligi bor bo'lgan bolalarni o'qitish yoki ularga munosabatda bo'lish qiyin. Biroq, ehtiyotkorlik bilan ishlab chiqilgan strategiyalar maxsus bolalarni o'rgatish imkoniyatini oshirishi mumkin.

Nogironligi bor bo'lgan bolalar sinfda tengdoshlarining bo'lishini yaxshi ko'radilar. O'qituvchilar ham, ota-onalar ham nogironlikdan aziyat chekadigan bolalarni o'rgatish uchun shaxsiy strategiyaga muhtojdirlar. Tarbiyachilarning vazifasi alohida ehtiyotli bolalar uchun sinfini qiziqarli qilish uchun ijodiy va innovatsion choralarni qo'llashdir. O'quv muhitini yaxshilash uchun tarbiyachilar ba'zi o'zgarishlar qilishlari kerak. Ushbu sa'y-harakatlar ushbu bolalarga eng yaxshi natijalarga erishishga imkon beradigan o'rganish tajribasini yaratishga yordam beradi. Ota-onalar ham, o'qituvchilar ham nogironligi bor bo'lgan bolalarning o'rganish ko'nikmalarini oshirishlari mumkin. Inklyuzivlik bolalarga sinfda, o'yin maydonchasida va tushlik xonasida yolg'iz qolmaslikka yordam beradigan ajoyib strategiyadir⁵.

Maktabgacha ta'limda nogironligi bor bo'lgan bolalarni o'qitishning samaradorligini oshirishda 8 ta zamonaviy usullarni ko'rib chiqamiz:

1. Sinf xonasini tartibli qilish kerak. Yaxshi tuzilgan va tashkil etilgan sinf nogironligi bor bo'lgan bolalar o'qitishning juda foydali usuliga aylanishi mumkin. Barcha narsalarni va kundalik ko'rsatmalarni obrazli shaklda saqlash kerak va ularni sinfga yopishtirish kerak. Yaxshi tuzilgan sinf xonasi kun bo'yi bolalarning o'quv faoliyatiga qiziqishi yoki faolligini oshirish uchun bolalar uchun muhim yordamdir. Bundan tashqari, ular yaxshi tashkil etilgan sinf tufayli ijtimoiy ko'nikmalar, xatti-harakatlarni boshqarish va muloqot qilish ko'nikmalarini o'rganadilar⁶.

2. Bolalarning chalg'ishini cheklash. Nogironligi bor bo'lgan bolalar osongina chalg'ishadi. Tarbiyachilar ularni rivojlanishga mos keladigan shaxsiy tarkib bilan shug'ullanishlari kerak. Shaxsiylashtirilgan kontent bolalarni qiziqtirishi va chalg'itish ehtimolini kamaytirish uchun qiziqish darajasini oshirishi mumkin. Chalg'itishni cheklash uchun jismoniy alifbo taxtalari, jadvallar, kartalar va chizmalardan foydalansa bo'ladi. Bundan tashqari, bu barcha sa'y-harakatlar bolalarning sinfda yanada ehtiyotkor bo'lishga yordam beradi. Tarbiyavhi nogironligi bor bo'lgan bolalarning bilimi va rivojlanishini rag'batlantirish uchun

⁵ D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbita berishning zamonaviy tendensiyalari. T., O'ZPFITI 2015

⁶ Nabiyeva, G. A. Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari. Scientific progress, 1(5). 2021

ota-onalarning yordami bilan bolaning atrofidan moslashtirilgan tarkibni yaratishi kerak.⁷

3. Musiqa va ovozli tovushlardan foydalanish kerak. Nogironligi bor bo'lgan bolalarni o'rgatishda tarbiyachilar qo'shiqlar va ovozli o'zgarishlardan foydalanishlari mumkin. Musiqa va turli xil ovozlarda bolalarda miyaning rivojlanishi va ishlashiga yordam beradigan ajoyib usullardir. Biroq, bu tarbiyachi va bolalar o'rtasida kuchli shaxslararo munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi. Bolalar bir vazifani tugatib, boshqasiga o'tayotganda tarbiyachilar qisqa qo'shiqdan foydalanishlari kerak. Bolalar ovozning turli ohanglari va ohanglariga yaxshi javob berishlari mumkinligi sababli, tarbiyachi yumshoq, baland va pichirlash tovushlarini ishlatishi kerak. Bolalar hayvonlar va qushlarning turli xil tovushlarini chiqarishi mumkin. Bu ularga turli hayvonlar va qushlar haqida ma'lumot olishga yordam beradi. Musiqa va turli ovozlardan foydalanish bolalarni mavzuga jalb qilish uchun foydali hisoblanadi⁸.

4. Ko'rsatmalarni kichikroq va boshqariladigan vazifalarga bo'lish kerak. Bolalarni o'qitayotganda tarbiyachilar oddiy jumalardan foydalanishlari kerak. Bolalarni yaxshiroq tushunish uchun jarayonni kichikroq bosqichlarga ajratish kerak. Yaxshi belgilangan ko'rsatma, nogironligi bor bo'lgan bolalar o'z vazifalarini yoki loyihani sinfda yoki uyda bajarishidan qat'i nazar, xato qilish imkoniyatini kamaytiradi. Bolalarga berayotgan barcha ko'rsatmalar og'zaki va yozma bo'lishi kerakligiga ishonch hosil qilish kerak. Ota-onalar loyihani bajarish uchun bolalar bilan ishtirok etishlari uchun tarbiyachilar bolalarga uyda bajarish uchun topshiriq berishlari kerak. Bundan tashqari, bu ota-ona va bola o'rtasidagi kuchli tushunish va munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi⁹.

5. Nogironligi bor bo'lgan bolalarning kuchli tomonlarini toppish kerak. Har bir bolaning o'ziga xos qobiliyati, qiziqishi va kuchi bor. Biroq, tarbiyachilar va ota-onalar bolaning qaysi sohaga qiziqishini aniqlashlari kerak. Bolalarning qiziqishini kuzatish tarbiyachi uchun oson bo'lishi uchun tarbiyachi o'z sinfi uchun turli xil tadbirlar bilan jadval tuzishi kerak. Nogironligi bor bo'lgan barcha bolalar rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash va e'tiborni yaxshi ko'radilar.

⁷ Djurayeva, S. Maxsus ta'lim jarayonida pedagogi texnologiyalarning samaradorligi. Архив Научных Публикатсий JSPI. 2020

⁸ Қодирова Ф.У., Матупаева Ш. Эшитишида муаммолари бўлган болаларни самарали мулоқотга тайёрлаш орқали инклюзив таълимга эришиш. //Актуальные проблемы специального и инклюзивного образования для детей с особыми потребностями. ТДПУ. Илмий-амалий халқаро конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2019. –Б.161-165.

⁹ Zoxiriy, P. H. Z. Q. Inklyuziv ta'limda nogiron bollarni o'qitish va tarbiyalash muammolari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(1). 2021

6. Ko'rgazmali qurollardan foydalanish kerak. O'rganish qobiliyati nogironligi bor bo'lgan bolalar uchun bir xil emas. Ba'zi bolalar o'qish bilan yaxshiroq o'rganadilar, ba'zilari esa tinglash va o'qishda yaxshiroq. Kartochkalar, rasmlar, chizmalar va grafiklar kabi vizual qo'llanmalar sizga muloqotda yordam beradigan aniq tasvirdir. Bundan tashqari, ushbu ko'rgazmali qurollar bolalarga tarbiyachi yoki ota-onalari o'rganishni xohlagan ko'rsatmalarni tushunishga yordam beradi. Vizual vositalar bolaning hissiy xatti-harakatlarini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Bundan tashqari, ko'rgazmali qo'llanmalar sizning o'rganishingizni qiziqarli qiladi va asabiylashgan yoki g'azablangan bolani tinchlantirishga yordam beradi. Ko'rgazmali qurollardan foydalanish bolalarga og'zaki ko'rsatma va muammoni hal qilish uchun turli vaziyatlarga qanday munosabatda bo'lishlarini tushunishga yordam beradi. Ko'rgazmali qo'llanmalar atrof-muhit bilan bog'liq turli muammolarni engishda yordam beradi. Ko'rgazmali vositalar ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni mustahkamlashga yordam beradi¹⁰.

7. Sinf qoidalarini tuzish kerak. Tarbiyachi mehribon bo'lish, baham ko'rish, narsalaringizga g'amxo'rlik qilish, qo'llarni yuvish, iltimos deyish va rasmlar bilan rahmat aytish va ularni sinfga joylashtirish kabi sinf qoidalarini yaratishda tashabbus ko'rsatishi mumkin. Tarbiyachi bolalarga bularning barchasini har kuni o'qishi uchun kundalik tartibni yaratishi kerak. Tarbiyachi barcha bolalar sinf qoidalarini tushunishlariga ishonch hosil qilishi kerak. Ushbu qoidalar tarbiyachiga sinfdagi tartib-intizomni saqlashga yordam beradi, bu esa o'qitish muhitini chalg'itmaslik uchun asosiy omil hisoblanadi. Sog'lom ta'lim o'z-o'zini tartibga solishga alohida ehtiyoji bo'lgan bolalarga yordam beradi va mustaqillikka ko'maklashish orqali ijro etuvchi funktsiyani oshiradi.

8. Do'stona va xavfsiz sinf muhitni yaratish kerak. Nogironligi bor bo'lgan bolalar juda sezgir bo'ladi. Shunday qilib, ijobiy natijaga erishish uchun ularga xavfsiz va do'stona sinf muhitini ta'minlash muhimdir. Tarbiyachining qo'pol xatti-harakati bolalarning natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Nogironligi bor bo'lgan bolalarni o'rgatishda tarbiyachi o'zini xushmuomala va do'stona tutishi kerak. Shunday qilib, tarbiyachi berayotgan ko'rsatmalar sinfdagi barcha bolalar uchun aniq va tushunarli bo'lishi kerakligiga ishonch hosil qilishi kerak.

Ko'pchilik bolalar va yoshlar o'z o'quv jarayonida qandaydir maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bo'lishadi. Ayrim bolalar va yoshlar esa katta yordamga muhtojdirlar va bunday yoshlarni qo'llab quvvatlash maqsadida respublikamizda ta'lim

¹⁰ F.R.Qodirova "Nutq o'stirish metodikasi" O'UM T.; 2012.

muassasalari shakllantirilgan bunday ta'lim Inklyuziv ta'lim deb ataladi. Inklyuziv ta'lim maqsadi alohida yordamga muhtoj bolalarni umum ta'lim jarayoniga qamrab olishdir. Bunday ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan bolalar ixtisoslashuviga muvofiq quyidagi turlarga bo'linadi.

1. (Kar) Eshitmaydiganlar maktabi.
2. Zaif eshitadigan bolalar maktabi.
3. Ko'zi ojiz bolalar uchun maktab.
4. Zaif ko'radigan keyinchalik ko'rmay qolgan bolalar maktabi.
5. Nutqida og'ir nuqsonlar bo'lgan bolalar uchun maktab.
6. Tayanch harakat apparatida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maktab.
7. Psixik rivojlanishi sust bo'lgan bolalar uchun maktab.
8. Aqli zaif bo'lgan bolalar uchun maktab.

Ota-onalar o'z bolalaridagi nuqsonlar tufayli uyalish va o'zini yuqotib qo'yish kabi to'siqlarni engishlari haqida ma'lumotga ega bo'lishlari kerak. Hamma ota-onalarga inklyuziv ta'limning mazmuni nimalardan iboratligi va bu bolalarga qanday imkoniyatlar berishi haqida batafsil ma'lumot berilishi zarur. Ota-onalar o'z bolalariga ta'limli yordam ko'rsatishini cheklamaslik bilan bir qatorda kengaytirishi zarur. Shunday yo'l bilan ota-onalar bolalarini o'quv muassasalariga joylashtirish va o'quv dasturlarini aniqlik, shuningdek o'quv jarayonini uyda yoki boshqa joyda davom etirishga oid muhokamalarga jalb qilishi zarur. Shunday ekan mamlakatimizda nogironligi bo'lgan shaxslarni manfaatlarini himoya qilish, ularni mamlakatimizni to'la qonli a'zosi ekanligini ko'rsatish maqsadida turli tadbirlar o'tkazilayotgani, prezidentimiz tomonidan "Nogironligi bo'lgan shaxslar"ni davlat tomonidan qo'llab quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risidagi farmonida "Nogiron" so'zi o'rniga "Nogironligi bo'lgan shaxs" iborasi qo'llab belgilangani yurtimizda inson omiliga bo'lgan yuksak e'tiborning natijasi ekanligi qayd etildi¹¹.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda nogironligi bor bo'lgan bolalar maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya berishda ota-ona va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligi yaxshi samara beradi. Hamkorlikni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o'z vaqtida aniqlab mutaxassislariga murojat qilib bolaning aqliy va jismoniy tarafdin sog'lom bo'lib etishishida

¹¹ Zoxiriy, P. H. Z. Q. Inklyuziv ta'limda nogiron bollarini o'qitish va tarbiyalash muammolari. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(1). 2021

hamkorlik olib borilsa albatta ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun hamkorlikni to'g'ri yo'lga qo'yishda ota-ona va maktabgacha ta'lim tashkiloti birdek hamkorligi muhim ahamiyat kasb etishi va uning rivojlanishi, kelajagini belgilab berishi uchun turtki bo'ladi shuning uchun biz vaziyatdan kelib chiqib imkoniyati cheklangan bolalarni qo'llab-quvvatlashimiz ularga yaratilib berilgan shart-sharoitlardan foydalanishi uchun o'z hissamizni qo'shishimiz va inklyuziv ta'lim muhitini yaratishimiz kerak. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan Maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorlik qilishda inklyuziv ta'lim muhitini guruhlarda yaratishi juda katta foyda beradi.

Bu ta'lim tizimini joriy etish uchun avvalo jamiyatni, maktabdagi sog'lom bolalarni ham, nogironligi bor bo'lgan bolalarni ham bunga moslashtirish kerak. Ayniqsa, boshlang'ich sinfda tahsil olayotgan bolalar nogironlik nima ekanligi, bunday bolalarning ustidan kulmaslik kerakligini bilishmaydi. Shuning uchun ham ularinklyuziv ta'lim davomida nogironligi bo'lgan tengdoshining ustidan kulishi, masxara qilishi, uni ajratib qo'yishi, kamsitishi kabilar kuzatilsa, bu albatta nogironligi bo'lgan bolaning ruhiyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Sog'lom bolalar orasida o'zini kamsitilganday his etish bola uchun doimiy ruhiy zo'riqish ostida yashashga sababchi bo'ladi. Maxsus maktab-internatlarda esa nogironlik jihatidan bir-biriga o'xshash bo'lgan bolalar ta'lim va tarbiya olishi jarayonida atrofidagi tengdoshlari ham o'ziga o'xshashligi, u kabi kasallik bilan og'rigani uchun ham ortiqcha ruhiy bosimlar kuzatilmaydi va ular o'zlarini atrofdagilardan zaif va kuchsizday his etishmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. SH.M. Mirziyoyev "Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" T., 2016.
2. SH.M, Mirziyoyev, "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz" T 2016
3. SH.M. Mirziyoyev. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligini garovi" T.: 2016 y.
4. Shomaxmudova Sh. "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma.– Toshkent, 2011
5. Qodirova F.U. "Muassasalarda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va rejalashtirish". / Uslubiy majmua. RTM. – Toshkent, 2017. – B.5
6. Qodirova F.U., Matupaeva Sh. Eshitishida muammolari bo'lgan bolalarni samarali muloqotga tayyorlash orqali inklyuziv ta'limga erishish. //Актуальные проблемы специального и инклюзивного образования для детей с

- особыми потребностями. TDPU. Ilmiy-amaliy xalqaro konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent, 2019. –B.161-165.
7. Bahrieva N.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. Zamonaviy ta'lim / Sovremennoe obrazovanie. 2020
 8. Bahrieva N.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishda musiqa mashg'ulotlarining o'rni. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (SI) II/2020
 9. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur 2019.
 10. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbita berishning zamonaviy tendensiyalari. T.; O'ZPFITI 2015
 11. F.R.Qodirova "Nutq o'stirish metodikasi" O'UM T.; 2012.
 12. M.U. Xamidova. Maxsus pedagogika. – T.: «Fan va texnologiya», 2018 6-bet.
 13. Nurmuxamedova L.SH. Oilada nogiron farzandni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari. Ped.fan.nomz.dis....avtoref. – T.:Nizomiy nomidagi TDPU.2005. - 26 bet.
 14. Djurayeva, S. Maxsus ta'lim jarayonida pedagogi texnologiyalarning samaradorligi. Архив Научных Публикатсий JSPI. 2020
 15. Nabiyeva, G. A. Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari. Scientific progress, 1(5). 2021
 16. Zoxiriy, P. H. Z. Q. Inklyuziv ta'limda nogiron bollalarni o'qitish va tarbiyalash muammolari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(1). 2021
 17. Кузмина О. С. Особенности организационной подготовки педагогов к работе в условиях инклюзивного образования // В мире научных открытий. – Красноуарск: Научноинновационный центр (Проблемы науки и образования). – 2013. – № 11.8. – С. 337- 344.
 18. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Издательство: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
 19. Zoxiriy, P. H. Z. Q. Inklyuziv ta'limda nogiron bollalarni o'qitish va tarbiyalash muammolari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(1). 2021
 20. www.tdpu.uz
 21. www.pedagog.uz
 22. www.edu.uz
 23. www.lex.uz
 24. www.stat.uz